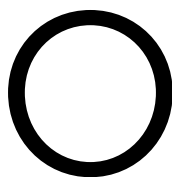

DE TOEKOMST VAN DE VERZORGINGSSTAAT IN VERKIEZINGSTIJD

POLITIEKE PARTIJEN WAARSCHIJNLIJK WEER GUL

De afgelopen jaren is er vooral bezuinigd op de zorg en de sociale zekerheid. Op basis van de (concept)verkiezingsprogramma's voor de Tweede Kamerverkiezingen van 15 maart 2017 kan van het volgende kabinet ruimhartiger sociaal beleid worden verwacht; ongeacht de politieke kleur van deze regering.

KEES VAN KERSBERGEN & BARBARA VIS

Onder zware economische en demografische druk hebben de kabinetten-Rutte in de afgelopen jaren op het gebied van de zorg en de sociale zekerheid maatregelen genomen die - om het voorzichtig uit te drukken - niet erg populair waren onder de kiezers. Regeringen en politici proberen zulk electoraal riskant beleid doorgaans te vermijden, maar soms voelen ze zich er door de omstandigheden dus wel toe gedwongen. Als het economisch weer wat beter gaat, hebben politici de neiging weer *leuke* dingen voor kiezers te gaan doen. Zien we dat inderdaad terug in de (concept)verkiezingsprogramma's van de belangrijkste politieke partijen (CDA, ChristenUnie, D66, GroenLinks, SP, PVV, PvdA, VVD en 50PLUS) nu het economische tij weer gekeerd lijkt te zijn?¹

MINDER MARKTWERKING

Kijkend naar de verkiezingsprogramma's dan is onze inschatting dat een nieuw kabinet een duidelijk ander en ruimhartiger sociale agenda zal proberen te volgen. Interessant is dat het daarbij niet heel veel zal uitmaken of de volgende

regering van (centrum)rechtse of (centrum)linkse signatuur zal zijn. Wat vinden de partijen belangrijk?

In de politicologie is het gebruikelijk het belang van een politieke kwestie te bepalen aan de hand van de hoeveelheid aandacht voor een dergelijk onderwerp in een verkiezingsprogramma. In de negen (concept)verkiezingsprogramma's die we hebben bestudeerd, zijn er drie onderwerpen het belangrijkste: (i) pensioenen, in het bijzonder de kwestie van de pensioenleeftijd en de hoogte van de pensioenen; (ii) het probleem van het combineren van werk met zorg voor kinderen; en (iii) de zorg.

Een eerste opvallende bevinding op dat laatste onderwerp is dat er een brede consensus is ontstaan voor minder marktwerking in de zorg. Dit is een duidelijke kentering ten opzichte van de eerdere trend richting juist méér marktwerking. Ook opvallend is dat huidige regeringspartij PvdA het eigen risico in de zorg volledig wil afschaffen; iets dat ook de PVV, de SP, en 50PLUS voorstellen. Zowel het CDA als de ChristenUnie willen weliswaar geen volledige afschaffing van dit eigen risico, maar stellen wel een forse verlaging voor. Kortom, hier stellen

de meeste partijen zich genereus op; over de financiering van deze maatregel zijn ze overigens minder helder.

BELOFTEN

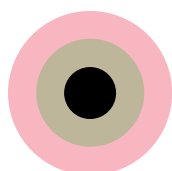
Ook voor gezinnen met werkende ouders liggen er positieve hervormingen in het verschiet, zoals verhogingen van toeslagen, uitbreidingen van verlofregelingen en ruimere en betere kinderopvangmogelijkheden. De partijen verschillen - uiteraard - in hun precieze voorkeuren en de mate van beoogde vrijgevigheid. Desondanks is er een breed gedragen gedachte dat het werkende ouders gemakkelijker en aantrekkelijker moet worden gemaakt om werk en gezin te combineren.

Na jaren van bezuinigingen en ombuigingen lijkt een zekere uitdijning van de verzorgingsstaat in de komende regeringsperiode dus politiek gezien niet uitgesloten. We verwachten evenwel ook dat - gegeven de voortgaande financiële en demografische problematiek - een aantal van de beloften niet zal kunnen worden ingelost. Dat zal ook de komende regering weer confronteren met de politieke moeilijkheid, zo niet onmogelijkheid, om via hervormingen van de

ELEMENTAIR - Wat elke maatschappijleerdocent hoort te weten

Deze bijdrage verschijnt in de serie Elementaire Deeltjes. Elementaire Deeltjes is een serie handzame inleidingen van € 9,95 die antwoord geeft op de vraag: 'Hoe zit dat nu eigenlijk?'

Kees van Kersbergen en Barbara Vis zijn schrijvers van het elementaire deeltje 'Verzorgingsstaat'.

verzorgingsstaat waardering van de kiezers te krijgen of de toorn van de kiezers voor impopulaire maatregelen te vermijden. Sociale hervormingen zijn doorgaans electoraal impopulair en daarom politiek riskant. Dit kan worden geïllustreerd aan de hand van de AOW-problematiek.

PROBLEEM VAN PENSIOENHERVORMING

Het politieke probleem rondom de pensioenen komt voort uit het feit dat de economische, sociale en demografische ontwikkelingen hun financiële houdbaarheid onder druk zetten. Laten we ons beperken tot de AOW. Deze regeling, een volksverzekering, is gebaseerd op de gedachte dat de huidige generatie werkenden de premies betalen waaruit de uitkeringen voor de huidige generatie gepensioneerden worden betaald. Dit heet een omslagstelsel. Doordat het geboortecijfer is gedaald (ontgroening) en de levensverwachting sterk is toegenomen (veroudering), zijn er echter steeds minder werkenden om de premies voor een groeiend aantal gepensioneerden te betalen. Hierdoor is het stelsel op termijn financieel en sociaal onhoudbaar.

STELSELWIJZIGING BIJNA ONMOGELIJK

Over de oplossing van probleem debatteren politieke partijen al decennia en is al menig groot politiek conflict ontstaan; maar wat is nu eigenlijk het politieke probleem? Het huidige, door de ontwikkelingen achterhaalde omslagstelsel zou toch simpelweg kunnen worden vervangen door een zogeheten kapitaaldeckingsstelsel, waarbij mensen gewoon gedurende hun actieve arbeidsleven voor hun eigen pensioen sparen? Of men zou de AOW inkomensafhankelijk kunnen maken en dus reserveren voor uitsluitend de mensen met een laag inkomen. Dat gaat echter niet zomaar, omdat je dan van de huidige generatie werkenden moet eisen dat ze zowel de AOW-premies voor de huidige AOW'ers blijven opheffen als voor hun eigen pensioen gaan sparen. Dat is niet alleen unfair, maar ook politiek onhaalbaar. Welke politieke partij die de verkiezingen wil winnen, gaat aan de kiezers uitleggen dat ze *dubbel* moet gaan betalen of dat ze wel AOW-premie moeten blijven betalen, maar dat als ze teveel verdienen geen uitkering meer krijgen?

PADAFHANKELIJKHEID

In de economische en politieke wetenschap wordt dit probleem aangeduid met het begrip *padafhankelijkheid*. Achtereenvolgende regeringen blijven doorgaan met het voeren van achterhaald en niet meer functioneel beleid, terwijl er - in principe - een rationeler en efficiënter alternatief bestaat. Het is niet alleen extreem moeilijk het bestaande systeem te vervangen (in verband met het dubbele betalingsprobleem), maar het zou ook mogelijk politieke zelfmoord zijn dit in de verkiezingscampagne voor te stellen. Zo leed in 1994 het CDA een zware verkiezingsnederlaag (20 zetels) toen de partij tijdens de campagne - overigens relatief beperkte - bezuinigingen op de AOW niet had uitgesloten. Maar ook als een regering een nieuw financieringssysteem na de verkiezingen zou invoeren, dan zou er grote maatschappelijke onrust ontstaan en zou er bij volgende verkiezingen een keiharde afrekening volgen.

WAT DAN?

Kortom, een drastische herziening van de AOW, bijvoorbeeld in de vorm van een complete herziening van de financieringsgrondslag, lijkt politiek onmogelijk. Ervan uitgaande dat vanwege de vergrijzing van de bevolking nietsdoen geen optie is, moeten er dus andere maatregelen worden gevonden. De politiek gezien minst pijnlijke oplossing is het AOW-gat dicht te smeren met (ander) belastinggeld, het zogenoemde fiscaliseren. Als een regering dat slim

Uitgever AUP verloot vier exemplaren van 'Verzorgingsstaat'!
Wilt u daarvoor in aanmerking komen, stuur dan een reactie naar:
b.banning@maatschappijpolitiek.nl.

VOORSTELLEN UIT (CONCEPT)VERKIEZINGSPROGRAMMA'S ROND DE VERZORGINGSSTAAT*

PENSIOENLEEFTIJD EN/OF
HOOGTE VAN DE PENSIOENUITKERINGWERKENDE OUDERS

- AOW-leeftijd terug naar 65 (PVV, 50PLUS); Mensen met belastend werk kunnen eerder (vanaf 62 jaar) stoppen met werken (PvdA)
- *Recht op flexibele AOW-leeftijd op 65 jaar* (PvdA, tegen redelijke korting maar op minimaal sociaal minimum; SP, met zoveel mogelijke compensatie negatieve inkomenseffecten); *Flexibele AOW-leeftijd* (later met pensioen betekent hogere uitkering, VVD)
- Geen verlaging AOW-leeftijd (CDA, D66)
- *Geen premiebetaling na AOW-leeftijd* (50PLUS)
- *Verhoging AOW-uitkering* (GroenLinks, SP, 50PLUS); *Koppeling AOW aan loonontwikkeling* (PvdA, PVV); *Belastingverlaging voor ouderen* (VVD); *Herstel koopkracht ouderen* (50PLUS); *Compensatie ouderen met klein of geen (aanvullend) pensioen* (CDA, GroenLinks)
- Fiscalisering AOW (GroenLinks)
- Meer maatwerk in pensioen (CDA); Vergroting keuzevrijheid aanvullend pensioen (bijv. deel in 1x opnemen aan begin van pensioen, VVD); Structurele hervorming van pensioenstelsel naar een individueel stelsel met collectiviteit maar zonder overdrachten van jong naar oud (D66); Modernisering pensioenstelsel, individueel sparen en collectief beleggen (ChristenUnie, GroenLinks)
- Ongelijkheid in pensioenstelsel verlagen zodat mensen met een hoger inkomen meer bijdragen (PvdA)

WERKENDE OUDERS/GEZINNEN

- Financiële ondersteuning gezinnen vereenvoudigen (CDA, VVD);
- *Uitbreiding toeslagen en kortingen voor werkende ouders* (PvdA); *Verhoging kinderopvangtoeslag en combinatiekorting* (D66, VVD); *Zelfde kindgebonden budget voor elk kind* (ChristenUnie); *Verhoging kindgebonden budget* (ChristenUnie); *Verhoogde kinderopvangtoeslag alleen voor eerste kind in de opvang* (ChristenUnie)
- Kinderbijslag wordt inkomensafhankelijk en samengevoegd met kindgebonden budget (GroenLinks)
- *Uitbreiding vaderschapsverlof (+3 maanden, CDA, PvdA); Uitbreiding zwangerschaps- en bevallingsverlof naar 20 weken* (ChristenUnie); *Kaamverlof vaders en meemoeders naar 2 weken* (ChristenUnie [alleen vaders genoemd]; GroenLinks); *2 Maanden betaald ouderschapsverlof per ouder, bovenop bestaande regeling* (GroenLinks); *Betaald ouderschapsverlof van 12 weken voor vaders en meemoeders* (D66); *Terugkeer ouderschapsverlofkorting* (ChristenUnie); *Terugkeer overdraagbare heffingskorting voor gezinnen met jonge kinderen (0-5 jaar)* (ChristenUnie)
- Meer maatwerk in kinderopvang (CDA)
- Peuterspeelzaal en kinderopvang worden *Voorschool waartoe ouders recht op enkele dagdelen hebben*, die ze kunnen aanvullen (CDA); *Kindcentra voor kinderen 2-12* (D66); *Alle kinderen tussen 6 maanden en 4 jaar recht op 3 dagen gratis kinderopvang per week* (GroenLinks); *Alle kinderen van 2-4 jaar recht op 4 dagdelen gratis kinderopvang per week* (SP); *Alle kinderen tussen 2-4 jaar minimaal 16 uur opvang per week [niet gespecificeerd of dit gratis is]* (PvdA); *Uitbreiding naschoolse opvang op school* (PvdA); *Leerplicht naar 4 jaar* (VVD)
- *Recht op flexibeler werkrooster en recht op vierdaagse werkweek van 9 uur* (PvdA); *Flexibilisering van de arbeidstijden* (CDA, ChristenUnie)

ZORG

- Stimuleren van innovaties zoals e-Health (D66, SP [met oog voor menselijke maat], VVD); *Inzet op preventie* (CDA, ChristenUnie; D66; GroenLinks; PvdA, SP, 50PLUS)
- *Terugdringing marktwerking* (CDA, ChristenUnie, GroenLinks, PvdA, SP, 50PLUS)
- *Afschaffen eigen risico* (PvdA, PVV, SP, 50PLUS); *forse verlaging eigen risico* (CDA; ChristenUnie)
- *Nieuw zorgstelsel (Ziekenfonds 2.0, 50PLUS; Nationaal ZorgFonds, SP)*
- *Betere ondersteuning mantelzorgers* (CDA, SP, 50PLUS); *Mantelzorgfonds en andere mantelzorgregelingen* (ChristenUnie); *Meer waardering mantelzorg* (GroenLinks)

doet, valt het de kiezers mogelijk niet op dat deze maatregel uiteraard noodzakelijkerwijs ten koste gaat van andere beleidsdoelen waar belastinggeld heengaat en waar kiezers aan hechten. Dat is bestaand beleid, maar de financiële crisis heeft hier roet in het eten gegooid omdat het steeds moeilijker wordt de staatsbegroting sluitend te houden en het financieringstekort niet verder te laten oplopen.

Als een stelselwijziging of fiscalisering niet mogelijk of niet voldoende is, wat dan? In principe zijn er dan drie opties, die politiek alle drie onaantrekkelijk zijn: de AOW-leeftijd verhogen, de pensioenpremie verhogen of de pensioenuitkering verlagen. Geen van deze opties is electoraal aantrekkelijk, maar de pensioenleeftijd langzaam verhogen, en dus de pijn over de tijd uitsmeren, is politiek waarschijnlijk het minst pijnlijk. Het kabinet-Rutte heeft, in lijn met het voorstel van voorganger kabinet-Balkenende, dan ook besloten om de AOW-leeftijd gefaseerd te verhogen en die vanaf 2022 aan de gemiddelde levensverwachting te koppelen. Dat laatste betekent dat voor mensen geboren na 30 september 1955 de AOW-leeftijd nog niet bekend is, hetgeen onzekerheid schept.

EN NU?

Op dit moment is het lastig voor te stellen, maar ten tijde van het besluit tot verhoging van de AOW-leeftijd te verhogen (in 2009) was een meerderheid van de Nederlandse bevolking voorstander van dit besluit. Mogelijk wat dit zo omdat in die economische slechte tijd, waarin er miljarden moest worden bezuinigd, deze maatregel inderdaad het minst slecht leek. Nu de verhoging van de AOW-leeftijd een feit is, is de maatregel echter (weer)

**Opmerkingen:* Deze tabel somt de voorstellen op rond de drie belangrijkste onderwerpen rond de verzorgingsstaat uit de (concept)verkiezingsprogramma's van de negen belangrijkste politieke partijen (CDA, ChristenUnie, D66, GroenLinks, SP, PVV, PvdA, VVD en 50PLUS). Het belang van een onderwerp is bepaald op basis van de mate van aandacht in de programma's. De voorstellen die een uitbreiding van een programma of maatregel voorstellen, zijn cursief weergegeven.

impopulair. Met wat meer budgettaire ruimte in het vooruitzicht, staan veel partijen dan ook klaar om goede sier te maken met verbeteringen. Twee partijen, de PVV en 50PLUS, stellen voor de AOW-leeftijd weer naar 65 jaar terug te brengen. De PvdA gaat niet zover, maar wil wel toestaan dat mensen met 65 (met een redelijke korting) AOW kunnen krijgen, een voorstel dat ook de SP steunt, zij het onder genereuzere voorwaarden. Zelfs de VVD stelt een flexibele AOW-leeftijd voor, waarbij latere pensionering een hogere uitkering oplevert. Alleen D66 en het CDA willen geen verlaging van de AOW-leeftijd. Net als de meeste andere partijen - zowel aan de linker- als de rechterzijde van het politieke spectrum - bieden ze vooral financiële compensatie, zoals verhoging van de uitkering, lagere belasting op de uitkering, en aanvullingen.

TOT SLOT

Afgaande op de verkiezingsprogramma's ziet het er naar uit dat een volgend kabinet een ruimhartiger beleid zal voeren op kerngebieden van de verzorgingsstaat: onder meer de zorg, de pensioenen en de werkende gezinnen. Aangezien er meer financiële ruimte is dan in de afgelopen jaren, is eensgezindheid over het te voeren beleid waarschijnlijk gemakkelijker te vinden; goed nieuws dus voor de mensen die de verzorgingsstaat een warm hart toedragen. Fundamentele onenigheid over het te voeren sociale beleid zal daarom ook niet het grote probleem voor coalitie-onderhandelingen zijn. De strijdvraag zal handelen om welke rol de PVV in de Nederlandse politiek kan en mag spelen. De meeste partijen sluiten samenwerking met de PVV uit, terwijl het niet uitgesloten is dat de partij de meeste kiezers trekt - maar dat is een andere kwestie. ◆

Noot

1. De verkiezingsprogramma's van het CDA, de PvdA en de SP moesten nog definitief worden vastgesteld.

Kees van Kersbergen is hoogleraar Vergelijkende Politicologie aan de Universiteit van Aarhus. Barbara Vis is hoogleraar Politieke Besluitvorming aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Zij zijn auteur van De Verzorgingsstaat (Amsterdam University Press, 2016).

STEF

AANDACHT

Ik gaf les aan vmbo-3-kader en wat er toen gebeurde... Heb ik je aandacht? Mooi, want daar gaat het in 2017 om. Nou ja, de eerste drie maanden draaien daar om. Na de verkiezingen maken we weer keuzen 'in het landsbelang'. Tot die tijd wordt het een gevecht om aandacht.

Wij leraren weten als geen ander hoe moeilijk het is om aandacht vast te houden. Zeker als de stof eigenlijk veel te droog is. Nu weet ik, dankzij 2016, dat ik echt niet meer de waarheid hoeft te vertellen. Maar dan nog moet ik mijn lessen wel een beetje interactief houden om de aandacht van de leerlingen vast te houden.

Daarom stel ik voor om bij de komende maanden voor de verkiezingen van die eenzijdige monologen, schreeuwende debatten en Frits Wester af te stappen, maar meer te variëren met aansprekende en activerende werkvormen.

Persoonlijk vind ik dat GeenPeil al best goed op weg is. Zelf maak ik ook regelmatig gebruik van Kahoot en dat werkt fantastisch! Als VVD-lijsttrekker heeft Mark Rutte zijn *21st century skills* keurig op orde: ik zie hem regelmatig voorbijkomen met *flipping the classroom*-achtige video's.

Jesse maakt er een soort toneelstuk van met zijn imitatie van Barack Obama. Al snap ik het wel: in het begin deed ik ook vaak mijn favoriete oud-leraar na. Geert Wilders hoeft wat dat betreft niets meer te leren: Natuurtalent! Geert is de John de Mol van de Nederlandse politiek. Maakt niet uit waar het over gaat, als hij de aandacht maar heeft én vasthoudt. Hij zal deze verkiezingen vast eens bij *Ik Hou van Holland* aanschuiven.

Voor de overige partijen heb ik dan ook nog wel wat televisieformats waarmee ze wat meer aandacht op hun partij kunnen vestigen. Zo lijkt het me voor D66 wel aardig om het *Spel Zonder Grenzen* weer van stal te halen. De fractieleden van de SP zien wel wat in *The Roast van Emile Roemer*. Een inkijkje in de PvdA-fractie bij *Ik Vertrek* en DENK kan dit seizoen meedoen aan *Wie is de Mol?*.

Ik garandeer een miljoenenpubliek, de politiek wordt weer leuk en de kloof tussen de burgers en de politici wordt weer een stukje kleiner. Ik voorspel een enorme opkomst tijdens de verkiezingen, al stel ik wel voor dat iedere tiende stemmer kans maakt op 5.000 euro - en voor wie zich druk maakt over de inhoud: daar heb je toch de leraar voor? ◆

STEF VAN DER LINDEN

(maatschappijleer.net)